

ANTONÍN DOLEŽAL: ANATOMICKÝ SLOVNÍK. PŮVOD A VÝZNAM ANATOMICKÉ TERMINOLOGIE

Praha: Maxdorf Jessenius, 2018, 227 stran

ISBN 978-80-7345-351-0

K poznání vývoje lékařské terminologie nově přispěl Antonín Doležal¹ svou příručkou *Anatomický slovník*, který s podtitulem *Původ a význam anatomické terminologie* vyšel roku 2018.

Vedle vlastního slovníku (s. 30–173) kniha obsahuje užitečné úvodní kapitoly, kde se nastiňují základní otázky lékařské terminologie, formulované lékařem na základě celoživotní empirie.

Kniha si klade za cíl pomoci zvládnout studium anatomie a chce ukázat etymologické souvislosti. Autor poukazuje na to, že uživatel některé termíny vlastně zná, což si však neuvědomuje: vnímá termín jako *flatus vocis*, aniž by se pokusil si pomoci v jeho osvojení rozbořením termínu na prefix(y) a slovtvorný základ. Konstatuje, že studenti nemají základy klasických jazyků, a že tedy latinsko-řeckým termínům prostě nerozumějí, což je při studiu anatomie zdržuje: „... posluchači se musí touto obtížnou filologickou houštinou prosekat, velký čas věnují právě řečené jazykové stránce, na úkor vlastního poznávání morfologické objektivní reality“ (s. 9). Vzdělávat studenty v klasických jazycích (tj. včetně poukazu na etymologii) se tak jeví jako lepší postup než používat anatomickou nomenklaturu *národní*, kterou autor vnímá jako „omezující a nedostatečnou“ (ibid.), a to zejména v současném globálním prostředí.

Na stranách 11–18 autor podává v návaznosti především na Hyrtlovy spisy výklad vývoje lékařské terminologie od Hippokrata po současnost. Zasloužená pozornost je věnována málo známému arabskému podílu na světovém kulturním a odborném dědictví, kdy kupř. nastala paradoxní situace, že se do Evropy původní řecké spisy dostávaly zpětnými překlady z arabštiny; jistou paralelu vidíme dnes, kdy se do češtiny vracejí přes angličtinu latinsko-řecké termíny, které jsou však většinou mluvčími mylně pokládány za anglické a údajně svědčí v neprospěch klasických jazyků.

Nechybí základní přehled jednotlivých anatomických nomenklaturních systémů (BNA, INA, PNA, TA), jejichž jednotky „*reagují jako živá řeč*“ (s. 16) tím, že se nové termíny usazují, vžijí či naopak zapadnou, probíhá proces ustalování, vznikají zkratky, zkratková slova, slangové výrazy či profesionalismy. To vše se děje dle „*potřeb každodennosti*“ (ibid.). Z tohoto hlediska není tedy možno označit lékařskou latinu za mrtvý jazyk. Doplňme, že *Terminologia Anatomica* (1998) tvoří soubor celosvětově platné, závazné latinské a anglické anatomické nomenklatury; z ní vychází všechny další učebnice anatomie v národních jazycích.

Výklad dále pokračuje přehledem obrazných pojmenování: anatomické termíny vzniklé podle rostlin, živočichů, náradí, zemědělských strojů, oděvů, částí domu, astronomických objektů, mytologických postav, dle tvaru, pevnosti, funkce atd. Nechybí ani označení vzniklá obscénní motivací.

¹ Univerzitní profesor Antonín Doležal (1929) pracoval jako gynekolog a porodník. Věnuje se také lékařské terminologii jak současně, tak jejímu vývoji, je autorem např. příručky *Lékařský slang a úsloví*, Praha: Galén, 1999.

Zajímavou kapitolou jsou *Mlhoviny — nebuloza* (s. 20–21) — termíny různě nepřesné či mnohoznačné, kdy se původní význam odchytil od překladu. Vhodným příkladem je pleonasmus *pubické ochlupení*, tj. doslova *chlupaté ochlupení* (místo náležitějšího *ochlupení krajiny stydké*), což je i v angličtině: *pubic hair*. Následuje přehled anatomických kuriozit v oblasti myologie.

Kapitola *Synonyma anatomica* se věnuje nežádoucí synonymii, která znesnadňuje komunikaci; synonymie je však vnímána jako jev přirozený a těžko odbouratelný: velkým Doležalovým vkladem je právě upozornění na sociologické aspekty terminologie, kupř. to, že v nemocnicích vedle sebe pracují až tři generace, které byly vzdělávány v různých anatomických nomenklaturních systémech, a ty dále aktivně používají, třebaže v platnost vešly nomenklaturní systémy nové — čili se začínou vyskytovat synonyma. Zkušený lékař dodává, že student (dodejme, že ročník 1996) má představu, že anatomická nomenklatura tvoří odedávna dokonale celý celek, a pak nastoupí do praxe, kde se setká s různými systémy, tj. i se synonymy. Vhodným příkladem je *antrum Highmori*, v současnosti *sinus maxillaris*, kdy se však v klinické medicíně používá i původní eponymní název nejen v izolovaných termínech, ale i v kompozitech, srov. *oroantrální komunikace*. Autor téma uzavírá konstatováním, že termíny se přebíraly ze starších dob, obměňovaly se i zavrhovaly, do hry též vstoupily jazykové chyby a neznalost pramenných jazyků ze strany opisovačů spisů, popř. i ze strany lékařů.

Autorovým záměrem bylo provést sondy do několika etap vývoje anatomické nomenklatury. Jako výchozí zdroje používá Nový zákon, Galénovy spisy (kritické vydání z roku 1824), dále autor čerpal z L. Krauseho, J. Hyrtla, Isidora ze Sevilly, Celsa, Verheyena a zejména z Vesalia — většina jeho termínů je užívána doposud, třebaže se různě upřesňují. Z dalších zdrojů jmenujme spis Jana Jessenia či Jana Amose Komenského. Doležal vychází také ze základních arabských lékařských spisů.

Na mnoha místech zmiňovaná synonymie v anatomické nomenklatuře je podrobněji rozebrána v kapitole poslední. Důležitá je autorova poznámka, že Čihákovy učebnice anatomie² anatomická synonyma neuvádějí — patrně proto, že studenti těžko zvládají danou terminologii oficiální, natož aby ještě studovali synonymické řady.

Na stranách 30–173 se nalézá vlastní slovník. Pochopitelně se zde nevykládá původ a význam celé nomenklatury; termíny, které autor vybral, jsou rozebrány detailně. Obsahují překlad anatomického termínu z latiny a řečtiny do češtiny, poučení o jeho původu, upozornění na etymologické souvislosti, zajímavosti a užití v citátech a ukázky užití termínu v současnosti. Jádrem hesel jsou anatomické synonymické řady, jak je autor dohledal v pramenech. V tom vidíme základní a neopakovatelný přínos celé příručky. Kupř. k termínu *orbita* (*očnice*), který je platný v současnosti, jak je ukotveno v *Terminologia Anatomica*, autor dohledal v pramenech 17 synonym, z nichž vybíráme *opopia*, *antra oculorum*, *concha oculi*, *ramina oculorum*, *jawba*, *muqla* a další. Nechybí ani poznámky o vývoji vnímání významu jednotlivých termínů různými lékaři. Slovník ve výběru nerozlišuje mezi termíny původu řeckého či latinského.

2 Jde o dlouhodobě nepoužívanější a nejuznávanější referenční učebnice anatomie v České republice, částečně i na Slovensku. Jde o tři svazky systematické anatomie, navazují na učebnice Borovanského a reprezentují hlavní proud české anatomické školy.

Poněkud nesystémově a nevhodně tento anatomický slovník obsahuje termíny klinické (*paroxysmus, timor, mutatio*), což působí rušivě. Nepřesnosti a jazykové chyby nalézáme v latinské gramatice — viz heslová slova *nasale, natale, parietale*, a to nikoli v citacích autorů, kde by tyto tvary byly pochopitelné, ale ve slovníkových heslech; vedle toho však slovník obsahuje tvary *neonatalis, paramedialis, ipsilateralis*. Dále nacházíme chyby v rodových zakončeních přívlastkových spojení (*ligamenta capsulares, ligamenta uteroinguinales*), terminografické a lingvistické nepřesnosti jsou též v řecké etymologii, kupř. řecký termín *eidos* neoznačuje koncovku (ale ani sufix), jde o samostatný slovní základ (event. jej lze hodnotit jako suffixoid). Nevhodně jsou uvedeny anatomické neologismy (*omíšnice, kalk sval prso-pleco-bradavičnatý*) tam, kde lze užít běžnější český termín (*měkká plena míšní, kývač*).

Dalšími užitečnými součástmi knihy jsou stručný latinsko-řecko-český slovník a zejména podrobný slovník eponym, která se hojně užívají v klinické medicíně, ač se jim oficiální anatomická nomenklatura vyhýbá. Slovník uzavírá přehled terminologie tělesné výchovy a unikátní přehled základních hebraismů u Vesalia.

Studentům anatomie na lékařských fakultách, fakultách tělesné kultury, fyzioterapie, antropologie apod. příručka může posloužit ke snazšímu osvojení značně obsáhlé soustavy anatomických termínů.

Za větší přínos Doležalova slovníku však pokládáme výklad vývoje anatomické nomenklatury, vycházející z dokonalé znalosti lékařského prostředí a jeho komunikačních potřeb. Největším kladem a hodnotou slovníku je i přes terminografické a lingvistické chyby to, že je založen na poctivém studiu pramenů a že odtud přináší nové pohledy na anatomickou nomenklaturu. Ukazuje, že vracet se *ad fontes* je stále potřeba a že právě zde nalezneme vysvětlení některých jevů v lékařské terminologii, jimž současný uživatel nerozumí.

Pavel Nečas | Ústav jazyků, Lékařská fakulta v Hradci Králové, Univerzita Karlova |
Šimkova 870, 500 03 Hradec Králové 3
ORCID ID: 0000-0001-9128-6582
necasp@lfhk.cuni.cz